

زينة اللباس

(رساله در آداب لباس و زينت و مسواک زدن و غيره)

اثر

قاضي اختيارالدین حسینی تربتی

(سده ۹ - ۱۰ ق.)

(بر اساس نسخه خطی کتابخانه دانشگاه استانبول، شماره ۱۰۶۴)

به کوشش

دکتر یوسف بیگ باباپور

انتشارات منشور سمیر

با همکاری انجمن تاریخ پژوهان مراغه

تهران - ۱۳۹۳

سرشناسه: حسینی تربتی، قاضی اختیارالدین، ۹۲۸ - ق.
عنوان و نام پدیدآور: زینة اللباس (رساله در آداب لباس و زینت و مسواک زدن و غیره) اثر قاضی اختیارالدین
حسینی تربتی؛ به کوشش یوسف بیگ باباپور.

مشخصات نشر: منشور سمیر، مراغه: انجمن تاریخ‌پژوهان مراغه، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۸۳ ص: نمونه.

فروست: احیای میراث مخطوط؛ ۲۳

شابک: ۷-۵۱-۹۷۵۰۹-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه

موضوع: پوشاک — ایران — متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع: پوشاک — نسخه‌های خطی فارسی

موضوع: راه و رسم زندگی (اسلام) — متون قدیمی تا قرن ۱۴

شناسه افزودن: بیگ باباپور، یوسف، ۱۳۵۷

ریدیتی کد: ۱۳۹۳/۵۴۴/ج/ GT1۴۲۰

ریدیتی دیویدی: ۳۹۱۱۰۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۰۶۵۷۷

انتشارات منشور سمیر

زینة اللباس

اثر: قاضی اختیارالدین حسینس تربتی

به کوشش: دکتر یوسف بیگ باباپور

از مجموعه: احیای میراث مخطوط / ۲۳

دبیر مجموعه: دکتر یوسف بیگ باباپور

نویت چاپ: اول-۹۳

طراح و صفحه‌آرا: محمدمهدی شعبانی

شمارگان: ۲۰۰

شماره نشر: ۶۱-۱

بها: ۹۰۰۰ ریال

© حق چاپ: ۱۳۹۳، انتشارات منشور سمیر

شابک: ۷-۵۱-۹۷۵۰۹-۶۰۰-۹۷۸

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی و اقتباس در گیومه در مستندنویسی و مانند آن‌ها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

.....	نوشته: عبدالفتاح موسوی مراغه‌ای	۴
.....	مقدمه مصحح	۹
.....	آثار او:	۱۰
.....	زینة اللباس اختیار الدین و مباحث فقهی آن:	۱۱
.....	مختصری از مباحث و سאלه	۱۵
.....	فهرست کتاب	۲۷
.....	تکمه اول	۳۰
.....	در بیان تکلف و بی تکلفی در لباس	۳۰
.....	تکمه دوم	۳۳
.....	در بیان انواع کراهت و عدم کراهت در لباس	۳۳
.....	تکمه سیوم	۳۷
.....	در میان قُبَح او حَسَن انواع رنگ‌ها در جامه	۳۷
.....	تکمه چهارم	۳۸
.....	در بیان آنچه تعلق به جامه خواب دارد	۳۸
.....	تکمه پنجم	۳۹
.....	در بیان آنچه سَنَت است از انواع جامه‌ها	۳۹
.....	تکمه ششم	۴۱

در بیان مسایلی که تعلق به مصلی دارد	۴۱
رقعه اولی	۴۲
در بیان مسایلی که تعلق به سر و موی دارد از لباس و زینت و آنچه مناسب آن است	۴۲
مسایلی که تعلق به موی سر دارد	۴۵
رقعه دویم	۴۷
در بیان مسایلی که تعلق به چشم و ابرو دارد	۴۷
رقعه سیوم	۴۸
در بیان مسایلی که تعلق به بینی دارد	۴۸
رقعه چهارم	۴۹
در بیان مسایلی که تعلق به محاسن و شارب دارد	۴۹
رقعه پنجم	۵۴
در بیان مسایلی که تعلق به دهان و دندان دارد از مسواک و خلال و غیر آن	۵۴
فصل اوّل	۵۴
در بیان فضایل و ثواب مسواک کردن	۵۴
فصل دویم	۵۷
در بیان آنکه مسواک کردن واجب است یا سنت یا مستحب	۵۷
فصل سیوم	۵۷
در بیان آنکه مسواک سنتی است علیحده یا [یا] سنت وضو، و محل آن کی است؟	۵۷
فصل چهارم	۵۸
در خواص و منافع مسواک	۵۸
فصل پنجم	۵۹

در بیان آنکه مسواک از چه چیز می‌باید.....	۵۹
فصل ششم.....	۶۰
در بیان آنکه مسواک چون می‌باید گرفت.....	۶۰
فصل هفتم.....	۶۰
در بیان مقدار مسواک.....	۶۰
فصل هشتم.....	۶۱
در کیفیت مسواک کردن.....	۶۱
فصل نهم.....	۶۲
در بیان آنکه چون از مسواک فایده شود، مسواک را چگونه نهد؟.....	۶۲
فصل دهم.....	۶۲
در متفرقات.....	۶۲
رقعه ششم.....	۶۳
در بیان مسایلی که تعلق به گوش و گردن و دوش دارد.....	۶۳
رقعه هفتم.....	۶۵
در بیان مسایلی که تعلق به دست دارد.....	۶۵
رقعه هشتم.....	۷۴
در بیان مسایلی که تعلق به سینه و ماتحت آن دارد تا قدم.....	۷۴
رقعه نهم.....	۷۶
در بیان مسایلی که تعلق به قدم دارد.....	۷۶
رقعه دهم.....	۷۸
در متفرقات.....	۷۸

- طراز اول ۸۰
- در آداب جامه پوشیدن ۸۰
- طراز دویم ۸۱
- در بیان نوادر سخنان که در باب زینت و لباس وارد شده ۸۱
- حکایت ۸۱
- طراز سیوم ۸۲
- در بیان سخنی چند از کتب حکمت در لباس و زینت ۸۲
- کتابنامه ۸۳

www.ketab.ir

مقدمه مصحح

قاضی اختیارالدین حسینی تربتی، فقیه، دانشمند و شاعر نیمه دوم قرن نهم و نیمه اول قرن دهم هجری قمری، که در «زاویه تربت حیدریه» به دنیا آمد، چون به مرحله بلوغ و جوانی رسید، برای کسب دانش و علوم دینی به هرات رفت و پیشرفت و شهرت روزافزون یافت. (میرخواند، روضه الصفا، ۹۲/۱)

به قول صاحب مجالس النفایس، «سید اختیار» جوانی خوش طبع و نیک رفتار بود و در ساختن ماده تاریخ و سرایش شعر مهارت داشت. در دارالقضای مولانا نظام الدین به تحریر سجلات و قبالات مبادرت داشت و رفته رفته در فقه شهرتی بسیار یافت و خواندمیر نیز درباره وی می نویسد: «در نوشتن فتوا و تحریر صکوک... و در فن انشا و معما صاحب وقوف» بود. در اواخر پادشاهی سلطان حسین میرزا بایقرا به مسند قضای هرات نشست و به خاطر فضل و زیرکی و دینداری ای که داشت، روز به روز بر رتبت وی افزود و سرآمد تمامی قضات هرات شد. با مدیحه -

هایی که در وصف امیر علیشیر نوایی سرود، «به یمن مرحمت امیر در مدرسه‌های خواجه ملک زرگر و اخلاصیه هرات به تدریس سرگرم» بود. (حبيب السیر، ۵۵/۱-۵۶) و ظهیرالدین بابر نیز از او به نیکی هرچه تمامتر یاد کرده است (بابرنامه، ۱۳/۱) و سام میرزا او را به امساک و زراندوزی متهم کرده است. (تحفه سامی، ۹/۱)

قاضی اختیار در نهایت پس از تصرف هرات به دست محمدخان شیانی، همچنان در جایگاه خویش برقرار بود و پس از کشته شدن محمدخان به دست شاه اسماعیل اول صفوی، به زادگاه خویش بازگشت و به کشاورزی پرداخت و در همانجا به بیماری سوء القیه (ضعف عمومی بدن) درگذشت و در آرامگاه پدرانش به خاک سپرده شد. (جهت اطلاع بیشتر، نک: مقاله «اختیارالدین تربتی»، دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ۳۰۰۲/۷).

آثار او:

۱. شرح مقدمة الصلاة: تفسیر و شرحی به فارسی بر مثنوی مقدمه الصلاة مولانا شرف الدین بخاری، در آداب وضو، نماز، روزه و جز آن.
۲. اساس الاقتباس: به عربی، گزیده‌ای از آیات، اخبار، احادیث، امثال و حکم منثور و منظوم و جز آن، شامل دیباچه و بخش‌هایی که مؤلف آنها را کلمات، سطور و حروف خوانده، و به امیرعلی شیرنوایی، به سال ۸۹۷ق. تقدیم کرده است.
۳. مختارالاخيار علی مذهب المختار: در فتوا و قضا و آداب و رسوم آنها، به سال ۹۲۸ق.

۴. شرح قصیده معجزات: شرحی است بر قصیده معجزات رسول اکرم (ص)

سروده عبدالرحمان جامی، به سال ۹۰۰ ق.

۵. اخلاق همایونی: در علم اخلاق به فارسی، که برای بائر در ۹۳۷ ق تألیف کرده

است.

۶. دیوان غزل اختیار: شامل ۴۰ غزل در ۲۷۰ بیت.

۷. مثنوی عمل و جور: به فارسی، شامل هزار بیت که به نام شاه اسماعیل اول

صفوی سروده، و از آثار اواخر عمر وی است.

۸. زینة اللباس (رساله حاضر): به فارسی، درباره پوشاک و لباس پوشیدن از منظر

فقهی و از دیدگاه مذهبی که به نام مظفر حسین بن سلطان حسین بایقرا تألیف کرده

است. نسخه‌ای از آن در کتابخانه تفکیس گرجستان (نک: منبع پیشین) و نسخه‌ای در

کتابخانه دانشگاه استانبول (شماره ۱۰۶۴ ف) موجود است^۱ که ذیلاً به شرح و معرفی

این رساله بر اساس نسخه دانشگاه استانبول، از منظر مباحث فقهی خواهیم پرداخت.

زینة اللباس اختیارالدین و مباحث فقهی آن:

زینة اللباس، «رساله‌ای است در بیان مسایلی که متعلق است به لباس و زینت بر

«جیبی و ده «رُقع» و «ذیل»؛ رقاّع آن از تار و پود اصول و فروع بافته، و از

^۱ دستیابی به این نسخه را مدیون سعه صدر و الطاف بی‌منت دوست دانشمند: جناب آقای دکتر بهروز ایمانی

هستم که مثل همیشه بنده را مرهون لطف بی‌پایان خود قرار دادند.

^۲ نسخه یافته.

سرچشمه شریعت شست و شوی یافته، و به رشته مناسبت و ملائمت برهم دوخته، و به نظر بصیرت استادان فقاہت و دانش آرایش داده»، مؤلف در فصل چهارم از رقعه پنجم (گک ۲۳) و نیز در رقعه ششم (گک ۲۶پ) و رقعه هفتم (گک ۳۲) و در رقعه نهم (گک ۳۷) و در رقعه دهم (گک ۳۸) در این رساله از خود با عبارت «الفقیہ اختیار [بن غیاث الدین] الحسینی - اصلح الله شأنه» نام برده و یکجا از مولد خود «تربت زاوه» (گک ۲۶پ) ذکر نموده و از شیخ قطب الدین حیدر زاوه‌ای طی حکایتی یاد می‌کند.

ارزش این رساله از نظر مردم‌شناسی و طرز لباس پوشیدن جامعه قرن دهم هجری و پیش از آن و اصطلاحات فقه لباس پوشیدن در سده‌های پیشین، همچنین چون این رساله به زبان فارسی است، از نظر ارزش واژگانی و اصطلاحات جامعه‌شناختی زبان فارسی تا سده دهم هجری، و نیز استعمال برخی اصطلاحات فارسی سره رایج در آن عصر بسیار حائز اهمیت است.

فهرست این رساله به شرح ذیل است:

جیب: در بیان مسایلی که خامه منقش الجیب مُسکین لباس گریان جامه سنگین - اساس را به جواهر و لآلی مکارم و متعالی آن زینت می‌دهد، در باب استحباب و کراهیت در انواع جامه‌ها و مایه‌تعلق‌بها.

و عقد آن مشتمل بر شش «تکمه»:

تکمه اوّل: در بیان تکلف و بی‌تکلفی در لباس.

تکمه دوم: در بیان کراهت و عدم کراهت در انواع لباس‌ها.

تکمه سیوم: در بیان حُسن و قُبُح انواع رنگ‌ها در جامه.

تکمه چهارم: در بیان آنچه تعلق به جامه خواب دارد.

تکمه پنجم: در بیان آنچه سنت یا مستحب است در انواع جامه‌ها.

تکمه ششم: در بیان مسایلی که تعلق به مصلی دارد.

و عناوین «رَقْعَه» های دهگانه نیز به شرح زیر است:

رَقْعَه اوّل: در بیان مسایلی که قلم چابک‌دست تیزیاف و خامه نادره کار موی-شکاف، تاج تارک این نامه مبارک ساخته، در باب آنچه تعلق به سر و موی دارد از طاقیه و دستار و اشعار به فرق میان ترک و عدم ترک شعرات و پیوند کردن و آنچه بدان متعلق است.

رَقْعَه دوم: در بیان مسایلی که به مؤلفه قرّة العین است، ابکار افکارند و سواد و بیاض این رساله به انوار ایراد آن منور شده، در باب چشم و ابرو.

رَقْعَه سیوم: در بیان استشمام روایح نکهاتی^۲ که دماغ انام از نکهت فوائح آن معطر است از آنچه تعلق به بینی دارد.

رَقْعَه چهارم: در بیان مستحبات مسایلی که در باب محاسن و شارب که زیور رخساره این مطالب است.

رَقْعَه پنجم: در بیان مسایلی که مسواک زبان قلم در خلال این احوال به مداد کاری دوات دهن گشاده به ادراج آن حرکت نموده، در باب آنچه تعلق دارد به دهان از مسواک و خلال و غیر آن.

^۲ نسخه: نکاتی.

رقعه ششم: در بیان سفتن گوهر چند ناسفته که وصف آن هیچ گوش نشنیده و حالا زیور گوش و گردن این نوعروس گردیده، در ترتیب حمایل مسائلی که تعلق به گوش و گردن و دوش دارد.

رقعه هفتم: در بیان مسایلی که به دستیاری انامل قلم سبک دست آرایش پنجه و ساعد این نگار می گردد، از آنچه تعلق به دست دارد.

رقعه هشتم: در بیان اقدام خامه منشرح الصدر بر بیان مسایلی که تعلق به سینه و ماتحت آن دارد تا قدم.

رقعه نهم: در بیان مردی نمودن خامه تیزیای در اقدام بر مسایلی که به منزله خلخال این نگار صاحب جمال است، در باب آنچه از زیور و پوشش که تعلق به پای دارد.

رقعه دهم: در بیان متفرقات مسایل لباس که در این اساس به منزله مرقعی است در نزد هر جوهر شناس.

ذیلی در باب خیلی از مسایلی که ملحقات این نوع رسایل است، مشتمل است بر سه طراز:

طراز اول: در آداب جامه پوشیدن و ادعیه ای که مناسب بدان [است].

طراز دوم: در باب نوادر سخنان که به لباس و زینت مناسبت دارد.

طراز سیوم: در بیان سخنی چند از کتب حکمت در باب لباس و زینت.